

DOI 10.33099/2618-1614-2019-7-2-25-28

УДК 339.9(477)

В. М. Шемаєв,

доктор військових наук, професор,
головний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень,

В. М. Бегма,

доктор економічних наук, доцент,
головний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень,

С. М. Сидоренко,

старший викладач Навчально-наукового інституту
інформаційної безпеки Національної академії
Служби безпеки України

Щодо використання наукових розробок у створенні сучасного озброєння та військової техніки на підприємствах оборонної промисловості України

У статті проаналізовано проблеми впровадження інновацій у процесі створення новітніх зразків озброєння та військової техніки. Серед них: брак у підприємств оборонної промисловості обігових коштів, достатніх для впровадження новітніх розробок та укладання відповідних угод через відсутність гарантованого державного замовлення на серійний випуск продукції оборонного призначення; відсутність у державному оборонному замовленні замовлення на нові дослідно-конструкторські роботи з розробки сучасних видів озброєння та військової техніки; проблема ціноутворення на продукцію військового призначення, яка випускається на підприємствах різних форм власності; проблема закріплення прав держави на об'єкти інтелектуальної власності та їх подальшого комерційного використання. За результатами аналізу перелічених проблем підготовлені рекомендації з метою їх розв'язання.

Ключові слова: гібридна агресія, оборонна промисловість, інновації, інвестиції, озброєння, науково-дослідні роботи.

© В. М. Шемаєв, В. М. Бегма, С. М. Сидоренко, 2019

Одним з напрямів підвищення ефективності системи забезпечення безпеки та оборони держави в сучасних умовах є нарощування технологічного потенціалу оборонно-промислового комплексу (ОПК) на інноваційній основі.

Від початку антитерористичної операції та згодом операції Об'єднаних сил в Україні ведуться перемовини щодо закупівлі зразків та систем озброєння за кордоном. Такий підхід може бути виправданий, адже у світі не існує країни, яка б сама виробляла всю необхідну номенклатуру озброєння та військової техніки (ОВТ). Проте перемовини щодо надання Україні оборонної зброї йдуть складно, при тому, що російська агресія проти нашої держави триває.

Отже, стимулювання вітчизняної науки та промисловості є нині пріоритетним шляхом, який у майбутньому дасть змогу забезпечити Збройні Сили України сучасним озброєнням. Лише у співпраці науковців і конструкторів з оборонними підприємствами та військовими відомствами Україна може створити власне сучасне озброєння.

Аналіз стану впровадження результатів завершених науково-дослідних робіт в Україні за останні роки показав украї низьку ефективність використання наукових інновацій у вітчизняному оборонно-промисловому комплексі внаслідок таких чинників:

- підприємства ОПК не мають достатніх обігових коштів для впровадження новітніх розробок та укладання відповідних угод. Ця ситуація ускладнюється також через відсутність гарантованого державного замовлення на серійний випуск продукції оборонного призначення;
- у державному оборонному замовленні відсутні замовлення на нові дослідно-конструкторські роботи з розробки сучасних видів озброєння та військової техніки. Міністерство оборони України, у свою чергу, рекомендує «підлаштовувати» нові оборонні розробки й технології лише під уже існуючі в державному оборонному замовленні дослідно-конструкторські роботи.

Суттєвою проблемою, що стоїть на заваді ефективному використанню новітніх розробок в оборонній галузі, є проблема ціноутворення на продукцію військового призначення, яка випускається на підприємствах різних форм власності. Оптимальний механізм ціноутворення має врівноважити два протиріччя: намагання держави закупити військову продукцію для армії з мінімальними витратами і прагнення виробників ОВТ забезпечити прибутковість своєї діяльності.

Сучасна система ціноутворення на продукцію військового призначення базується на застосуванні **калькуляційного (витратного) методу**, в основі якого лежать дані про трудомісткість і кошторис витрат за раніше виконані роботи. Домінування витратних методів в ОПК України зумовлене збереженням високого ступеня адміністрування розподілу державних фінансових ресурсів під час здійснення закупівель для державних потреб. Водночас витратні методи ціноутворення на багато видів складної продукції спричинили низку негативних тенденцій, а саме:

- *відсутність для підприємств ОПК стимулів до зниження трудомісткості робіт, матеріаломісткості продукції та вдосконалення системи організації праці.* Унаслідок цього зберігається істотний розрив у рівні продуктивності праці на вітчизняних підприємствах і в розвинених країнах, що призводить до неефективного використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів;

- *жорстка прив'язка фінансових ресурсів підприємства до статей калькуляції, узгодженої із замовником, не дає можливості здійснювати управління фінансовими ресурсами, перерозподіляючи їх між окремими статтями витрат, у тому числі з метою розв'язання поточних проблем науково-технічного та виробничо-технологічного характеру.* Це призводить до неефективного використання фінансових ресурсів, що виражається в необхідності витрачати заплановані за окремими статтями калькуляції бюджетні кошти, навіть не зважаючи на результативність цих витрат;

- *використання витратного методу ціноутворення не стимулює підприємства ОПК до підвищення якості продукції та впровадження інноваційних змін у виробництві, а також розвитку наукових та інженерно-технічних шкіл та закріпленню на підприємствах ОПК талановитої молоді та висококваліфікованих кадрів.*

Окремо слід розглянути специфіку роботи **приватних оборонних підприємств**, котрі, як правило, за власні кошти проводять дослідно-конструкторські роботи, закуповують потрібне устаткування, обладнання, комплектуючі, матеріали та сировину, фінансують експериментальне виробництво та випробування дослідного зразка, утримують кваліфікований персонал, несуть ризики, пов'язані з невизначеністю щодо прийняття запропонованого зразка на озброєння, закупівлі продукції, виплати роялті тощо.

При цьому формування цін на продукцію приватних підприємств залишається без належної уваги з боку держави, хоча нині в оборонних програмах беруть участь кілька десятків приватних виробників продукції військового призначення, а найближчим часом очікується масштабна корпоратизація з подальшою приватизацією державних оборонних підприємств.

Існуючий нині в Україні порядок формування ціни на продукцію, роботи, послуги оборонного призначення (у разі, коли відбір виконавців з постачання (закупівлі) такої продукції, робіт, послуг здійснюється без застосування конкурентних процедур) запроваджений Постановою Кабінету Міністрів України № 517 від 8 серпня 2016 р.

Установлений згідно із цією постановою рівень прибутку значно обмежує можливості для розвитку виробників продукції оборонного призначення.

І хоча серед експертів немає єдиного погляду на окремі аспекти реформування системи ціноутворення, всі згодні з необхідністю вдосконалення існуючої нормативної та методичної бази.

Крім того, застосування державно-приватного партнерства у сфері ОПК набуватиме дедалі більшої актуаль-

ності. Усе це неминуче поставить питання про розробку й затвердження методології ціноутворення на оборонну продукцію, що має враховувати бюджетні можливості державного замовника та фінансові прагнення виконавця-підприємця.

Аналіз публікацій з проблем ціноутворення на ОВТ свідчить, що в науковому і практичному середовищі вже тривалий час спостерігається пошук нових підходів до подолання недоліків витратних методів і до розробки нової системи ціноутворення на ОВТ, в основу якої має бути покладена концепція залежності ціни продукції від її якості (цінності для замовника)

Ціннісна концепція ціноутворення на продукцію оборонних підприємств передбачає, що цінність продукції для замовника визначається її тактико-технічними характеристиками (якість, ефект від застосування як у мирний час, так і у воєнний період, а також ефект від можливого застосування в інших, не воєнних сферах діяльності), а для підприємства – суттєвий фінансовий ефект (можливість економити витрати, збільшити ціну на більш інноваційну продукцію тощо) [1].

Слід зазначити, що перехід на ціннісну концепцію ціноутворення – це не одноразовий акт, а величезна і постійна робота, яка в провідних країнах зі сталою економікою (США, Німеччині, Франції, Японії, Італії тощо) триває уже впродовж 15–20 років. В Україні в останні три–п'ять років лише усвідомлюється необхідність її запровадження відповідно до реалій ринкового укладу національної економіки і потреб реформування й технічного переоснащення Збройних Сил України.

Ще однією проблемою, що шкодить ефективному використанню новітніх розробок у створенні озброєнь, є **проблема закріплення прав держави на об'єкти інтелектуальної власності** та їх подальшого комерційного використання, якщо вони отримані внаслідок виконання завдань за бюджетні кошти. Тому для успішного розвитку ОПК в Україні питання стимулювання розвитку інтелектуальної складової, і, відповідно, захисту інтелектуальної власності є першочерговими.

У червні 2016 р. Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні (далі – Концепція). У ній зазначається низька ефективність в Україні державної системи правової охорони інтелектуальної власності та її нездатність забезпечити розвиток сфери інтелектуальної власності як важливого елемента національної інноваційної системи та базису інноваційної економіки держави.

Крім того, в Концепції наголошується, що в Україні є недосконала та інертна до змін система державного управління сферою правової охорони інтелектуальної власності, що призвело до відсутності істотного прогресу в адаптації нормативно-правової бази до сучасних економічних та політичних умов [2]. Існуюче закріплення за державою прав на об'єкти інтелектуальної власності, отримані внаслідок виконання завдань зі створення

за бюджетні кошти новітніх зразків озброєння та військової техніки, а також їх подальше комерційне використання, в майбутньому не може розв'язати існуючі проблеми та спричиняє негативний ефект.

Зокрема:

- може викликати негативну реакцію з боку євроатлантичних партнерів, оскільки суперечить загальноприйнятим західним підходам та наданим Україні відповідним рекомендаціям із цього питання;
- погіршить умови для розвитку інноваційності створеної продукції військового і подвійного призначення через відсутність для їх розробників такого важливого стимулу як можливість отримувати дивіденди від подальшого використання їхніх напрацювань, що зрештою позначиться й на інвестиційній привабливості оборонно-промислової галузі;
- спричинить подальшу «тінізацію» потенційно значущих винаходів, отриманих українськими винахідниками, у тому числі внаслідок подачі ними заявок у патентні відомства зарубіжних країн напряму, без подання попередньої заявки в патентне відомство України;
- зумовить необхідність додаткових бюджетних витрат на документальне оформлення виключного права держави на відповідну інтелектуальну власність, отриману в рамках виконання державного оборонного замовлення та участь у недопущенні несанкціонованого і безконтрольного використання цих об'єктів права інтелектуальної власності як в Україні, так і за кордоном.

Задля усунення конфлікту інтересів між замовником та виконавцем у царині узгодження ціни на продукцію військового призначення та використання прав на інтелектуальну власність необхідний такий формат співробітництва між зацікавленими суб'єктами, який дав би змогу:

по-перше, забезпечити максимальну реалізацію наукового потенціалу наукових установ Національної академії наук України, Міністерства оборони України та Збройних Сил України, а також потенціалу вітчизняної промисловості, у тому числі її приватної складової, для виробництва високотехнологічних зразків озброєння і військової техніки. Потрібно об'єднати ресурси (кадри, матеріали, устаткування й інформаційні ресурси) та ефективно їх використовувати для проведення спільних наукових досліджень і технічних розробок;

по-друге, раціонально використовувати фінансові ресурси, які виділяються Державним бюджетом України на розвиток озброєння і військової техніки;

по-третьє, прискорити процес створення та організації серійного виробництва нового озброєння та військової техніки.

Зважаючи на коло суб'єктів, які найтісніше задіяні у процесі створення продукції військового призначення, необхідно зосередити увагу на організації співробітництва: Міністерства оборони України, Генерального штабу

Збройних Сил України з Національною академією наук України, Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, Державним концерном «Укроборонпром» та громадською організацією «Ліга оборонних підприємств України». При цьому:

- Генеральний штаб Збройних Сил України має *формувати потреби в науковій та науково-технічній продукції для Збройних Сил України*, а Міністерство оборони України відповідно до цих потреб та в рамках імплементації основних пріоритетів військово-технічної політики виступає *замовником наукової продукції*;
- наукові установи НАН України є *виконавцями науково-дослідних робіт* за відповідними програмами;
- основне призначення Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, ДК «Укроборонпром» та «Ліги оборонних підприємств України» – *забезпечення безпосередньої розробки та виробництва зразків озброєння і військової техніки*, а також іншої продукції для задоволення потреб Збройних Сил України. При цьому Мінекономрозвитку має використовувати свої повноваження з питань *координації діяльності з реалізації державного оборонного замовлення* (це важливо, оскільки згадані вище науково-дослідні роботи виконуються переважно в рамках державного оборонного замовлення).

Механізм їхньої взаємодії доцільно викласти в окремому розробленому документі, наприклад угоді. У майбутньому ця угода могла би стати основою для спільного наказу – нормативно-правового акта. В основу такої Угоди доречно було би покласти такі принципи:

- обов'язкове врахування пріоритетів, визначених у державних програмах з питань оборони;
- максимальне використання й удосконалення існуючих механізмів і структур взаємодії між суб'єктами, що здійснюють фундаментальні та пошукові дослідження, прикладні науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи, виготовляють прототипи зразків озброєння, іншу продукцію для потреб оборони та забезпечують їх запуск у серійне виробництво;
- конкурсний відбір тематик науково-дослідних робіт, результати яких будуть використані для розробки та виробництва озброєння, військової техніки та іншої продукції для потреб оборони;
- максимальна орієнтація на вітчизняного виробника.

У механізмі співробітництва треба передбачити, зокрема, введення практики щорічного (на етапі бюджетного планування) вибору або уточнення перспективних тем наукових досліджень за результатами спільного обговорення представників суб'єктів співробітництва. Важливо також передбачити щорічне обговорення результатів такого співробітництва. Забезпечення ж поточної координації співробітництва можна покласти на Секцію з оборонних проблем Міністерства оборони України при Президії Національної академії наук України.

Висновки

1. Проблема узгодження інтересів замовника і виконавця (ціни на продукцію військового призначення та використання прав на інтелектуальну власність) є головною причиною неефективного використання і впровадження інновацій під час розробки і створення новітніх зразків ОВТ. Загострює цю проблему низка додаткових чинників, зокрема:

- хронічно недостатній оборонний бюджет і неритмічне фінансування виконання державного оборонного замовлення;
- відсутність єдиного органу управління оборонно-промисловою галуззю країни, який би відстоював інтереси оборонних підприємств усіх підпорядкувань та форм власності;
- внутрішні проблеми ОПК (українська незначна кількість замкнених циклів виробництва ОВТ, застаріла технологічна та виробнича база, незбалансованість структури галузі, значна залежність від імпорту сировини, комплектуючих і вузлів, кадрові проблеми тощо).

2. Узгодження ціни на продукцію військового призначення та використання прав на інтелектуальну власність потребує нового формату співробітництва зацікавлених суб'єктів, зосередження уваги на організації

співробітництва у складі: Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України; Національної академії наук України; Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державного концерну «Укроборонпром» та «Ліги оборонних підприємств України».

3. Закріплення за державою прав на об'єкти інтелектуальної власності, отримані внаслідок виконання завдань зі створення за бюджетні кошти новітніх зразків озброєння та військової техніки, а також їх подальше комерційне використання мають відбуватися окремо по кожному проекту чи НДДКР, зважаючи на реальну цінність створеної при цьому інтелектуальної власності, визначення потреби патентування українських винаходів у зарубіжних країнах, інтереси автора-виконавця.

Перелік літератури

1. *Іванова І. М.* Особливості формування вартості оборонної продукції / І. М. Іванова // *Стратегічні пріоритети*. 2016. – № 2 (39). – С. 30–36.
2. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні : затверджена Розпорядженням КМУ № 402-р від 1 червня 2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-%D1%80>.